

לקראת המהפכה הדיגיטלית של המחלקה למחשבת ישראל

ד"ר אבי אלקיים

כל המהלך הזה שיזמתי באתר האינטרנט של המחלקה לא היה מתאפשר אלמלא פעולתה הברוכה והמסורה של הגב' אלונה יום טוב – דוקטורנטית במחלקה ללימודי מידע באוניברסיטת בר-אילן, שהתנדבה בטוב לבה לסייע ללא תמורה הן בדיונים, בסיעור מוחות על אופיו של האתר ודרכי שכלולו והן בעדכון בפועל של האתר, ועל כך אני מודה לה מקרב לב.

כבר עתה, אני יוזם את האפשרות שכל מי שמתעניין בפעילות של המחלקה יוכל להרשם לאתר האינטרנט ולהצטרף לרשימות תפוצה של המחלקה לקבלת מידע על פעילויות, כנסים, אירועים והודעות אחרות בדואר אלקטרוני (ניוזלטר). בקרוב אנו מתכננים גם לתרגם את אתר האינטרנט של המחלקה למחשבת ישראל לשפה האנגלית. בנוסף לכך, בכוונתי גם לפתוח דף פייסבוק של המחלקה שיחזק את הנראות של המחלקה ברשתות החברתיות ואת המעורבות של חברה בשיח החברתי העכשווי.

יודע אני כי ארוכה הדרך לשלמותו של האתר ואשמח לקבל תגובות, הצעות, הערות והארות כדי שנוכל יחדיו, המרצים והסטודנטים, להמשיך ולשפר את אתר האינטרנט. אפשר כמובן לעשות זאת באמצעות "יצירת קשר" באתר המחלקה, או פשוט לשלוח דואר אלקטרוני למזכירת המחלקה הגב' עינת צוקרמן. zuckerman@biu.ac.il

מהחודש האחרון, יזמתי את המהלך כי כל האירועים במחלקה מצולמים בווידאו ומועלים לערוץ המחלקה באתר YouTube. עלוני המחלקה הועלו בשלמותם לאתר המחלקה, וכך יועלו לאתר גם עלוני המחלקה הבאים. בנוסף לכך יזמתי את ריענון אתר הספרייה לפילוסופיה באתר האינטרנט של המחלקה בשיתוף פעולה מלא עם מנהלת הספרייה הגב' כנרת המר. אחד החידושים האחרונים הוא שהגב' המר תודיע דרך אתר האינטרנט של המחלקה על הספרים החדשים בפילוסופיה יהודית וקבלה שהגיעו לספרייה. כמו כן, עדכנתי את האתר של כתב העת **דעת לפילוסופיה יהודית וקבלה**. עתה כל תוכן העניינים של כל גיליונות כתב העת דעת עד כרך 80 (ועד בכלל) נמצאים באתר דעת. כמו כן, עתה יש בו לינק לאתר JSTOR בו נמצאים כמעט כל מאמרי כתב העת דעת בקבצי PDF.

בשנה הראשונה לכהונתי כראש המחלקה למחשבת ישראל אני חותר למהפכה אינטרנטית של המחלקה בשני פרויקטים עיקריים: האחד שכלול אתר האינטרנט של המחלקה למחשבת ישראל והשני הקמתו של פרויקט אינטרנט שאפתני שאני יוזם בימים אלו שנקרא בשם: **מורה דרך בפילוסופיה היהודית Jewish Philosophy Online – JPO**

[א.]

אתר האינטרנט של המחלקה של מחשבת ישראל

בתקופה האחרונה, הצעתי אתר האינטרנט של המחלקה למחשבת ישראל למהפך גדול. בכוונתי להפוך את אתר האינטרנט של המחלקה למראה העיקרית של המחלקה המשקפת את כל פעילותה, את הקשר בין המרצים והסטודנטים ובין המחלקה לציבור. במסגרת זו, עדכנו את הפרטים של הסגל האקדמי והוספנו תמונות ורשימות הפרסומים שלהם. מעתה, כל ההודעות של המחלקה (Banner) מתפרסמות באופן שוטף באתר. כמו כן, יזמתי את לוח האירועים המאפשר עיון בפעילות המחלקה לאורך כל השנה, כך שאפשר להתעדכן בצורה שוטפת באירועים המתקיימים במחלקה במבט שבועי, חודשי ושנתי. בנוסף גם תמונות מאירועי המחלקה הועלו וימשיכו להיות מועלות לגלריית התמונות שבאתר המחלקה. החל

[ב.]

מורה דרך בפילוסופיה היהודית

Jewish Philosophy Online – JPO

אני יוזם פרויקט אינטרנט שאפתני של תיעוד ביבליוגרפי, טקסטואלי ומחקרי מקיף של כל ספרות הפילוסופיה היהודית לדורותיה מראשיתה ועד זמננו, באופן המאפשר לכל חוקר ולכל משכיל בארץ ובעולם המתעניין בפילוסופיה היהודית להגיע אל המקורות השונים ואל המחקרים החשובים בתחום במהירות וביעילות, תוך קבלת תמונת המחקר העדכנית ביותר בנושא הרלבנטי.

כוונתי היא להקים מאגר מידע למקורות ולמחקרים בפילוסופיה היהודית. מבחינת מקורותיה של הפילוסופיה היהודית, המטרה היא ליצור מאגר שיתעד את שלל המקורות והמהדורות המדעיות של הטקסטים בפילוסופיה היהודית לדורותיה, מראשיתה ועד זמננו, ושיאפשר עיון וחיפוש בטקסטים אלה. מבחינת מחקר הפילוסופיה היהודית, המטרה היא ליצור מאגר שיתעד את כל המחקר הקיים בפילוסופיה היהודית, ושיאפשר את מיונו וארגונו בחיתוכים שונים לפי בחירת המשתמש.

בשלב מאוחר יותר, המטרה תהיה ליצור קשר בין מאגרים אלה באופן שבו ניתן יהיה להגיע מן הטקסטים אל המחקרים העוסקים בהם ולהפך. בהתאם לתכנון הקיים, הפרויקט יכלול שלושה שלבים: השלב הראשון, יכלול את הקמת מאגר המידע הבסיסי הכולל תיעוד ראשוני של כל ההוגים, כל הטקסטים וכל המחקרים בפילוסופיה היהודית לדורותיה. השלב השני יכלול תיעוד מלא ככל שניתן של הטקסטים, לרבות סריקה והעלאת הטקסטים לרשת האינטרנט עם יכולת חיפוש בטקסטים השונים. השלב השלישי, בתקווה שנצליח להגיע אליו, יהיה בניית מערכת חיפוש משוכללת שתאפשר יצירת קישורים בין הטקסטים למחקרים העוסקים בהם ולהפך, באופן שניתן יהיה לעיין בטקסט ולראות את

המחקרים המאזכרים אותו, ולהפך. בכך ימלא המאגר חלל שמותירים המאגרים הקיימים, כגון רמב"ם, שאינם מאפשרים גישה ישירה מהמחקר אל הטקסט.

כדי שיהיה אפשר לקדם את הפרויקט, שתי המשימות הראשונות העומדות בפנינו הן אפיון ראשוני של הפרויקט והשגת המימון לביצועו. לשם כך מינתי את עו"ד אריאל מלאכי, דוקטורנט במחלקה למחשבת ישראל, למנהל הפרויקט. אני מודה לו על הזמן שהוא מקדיש לדיונים, לסיעור המוחות ולחשיבה על אופקיו של פרויקט זה בנדיבות גדולה וללא

כל תמורה. נשמח לשמוע מכם תגובות, הצעות, הערות והארות בכל אחד מהעניינים הקשורים לפרויקט. בנוסף, אנו מבקשים לגבש רשימה של חברות וחברים המוכנים לשתף פעולה ולסייע בקידום הפרויקט. כל אלה ניתן לעשות באמצעות הדואר האלקטרוני של עו"ד אריאל מלאכי בכתובת: ariel@amlaw.co.il.

אני מאחל

לסגל האקדמי, לסגל המנהלי, לסטודנטים ולסטודנטיות ברכת חג חירות שמח

אבי אלקיים

אוניברסיטת בר-אילן
הפקולטה למדעי היהדות
המחלקה למחשבת ישראל

כנס חוקרים צעירים במחלקה למחשבת ישראל

יום שני ראש חודש אייר, תשע"ו - 9.5.2016
בניין יעקובוביץ: אתיקה, פילוסופיה ומחשבת ישראל, אולם 01

התכנסות וכיבוד קל
ברכות

11:30
12:00

פרופ' אליהו עסיס, דיקן הפקולטה למדעי היהדות
ד"ר אבי אלקיים, ראש המחלקה למחשבת ישראל

מושב ראשון: מיסטיקה, קבלה וצופיות

יו"ר: פרופ' חנה כשר, אוניברסיטת בר-אילן

ענבל גור בן יצחק, כי מלאכיו יצוה לך: 'ספר מלאכים' לר' יהודה החסיד

יוצא לאור על פי כתבי יד

רבקה מצנר, קבלה ופסיכואנליזה: נקודות מפגש בין קבלת האר"י והתיאוריה של וילפרד ביין

ח'אלד אבו ראם, מעראג': עליית הנשמה במשנתו של השיח הצופי

אל-בעדאדי

הפסקה 13:45-14:15

מושב שני: הגות מודרנית

יו"ר: פרופ' אהרן שאר ישוב, אוניברסיטת בר-אילן

צמח הלפרין, הרב הנזיר כמשיכו של הרמן יחזקאל כהן

עידו פכטר, האורתודוקסיה המודרנית באמריקה - התפתחותה ועולמה האידיאולוגי

דוד חייט, גאולת הטבע בכתבים הפילוסופיים של הרב יוסף סולובייצ'יק

הפסקה 15:45-16:00

מושב שלישי: חסידות ונאו-חסידות

יו"ר: פרופ' משה חלמיש, אוניברסיטת בר-אילן

איתמר אלדר, היהודי הקדוש מפשיסחה - המפץ הגדול בחסידות פולין

ראובן אוריה הכהן, תודעתו המשיחית מיסטי של הרב מ"מ שניאורסון, הרב מלובביץ'

אורלי פרטוק-שקרון, משיחיות ותקון עולם בהגותו של מרטין בובר

הכנס מתקיים בתמיכת קרן משפחת מ.ב. לוין

לפרטים: המחלקה למחשבת ישראל אוניברסיטת בר-אילן
טל. 03-5318421 | אימייל Eynat.Zuckerman@biu.ac.il | אתר jphilosophy.biu.ac.il

קבלה הלכה ומנהג ממזרח וממערב

ראיון עם פרופ' אמריטוס משה חלמיש

לרגל צאת ספר היוכל לכבודו

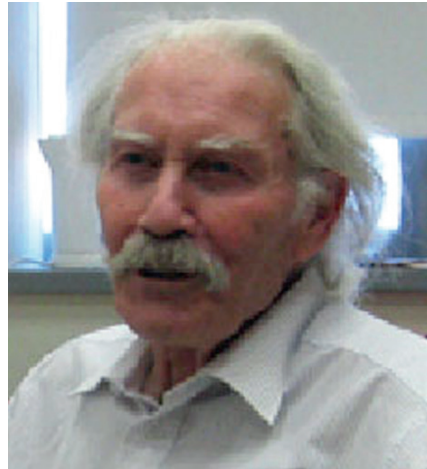
חלמיש למעינינו מים מחקרים בקבלה, הלכה מנהג והגות בעריכת אבי אלקיים וחיבה פדיה

מראיינת רחל פרליבטר

יכין ובעוז של חקר הקבלה בדור הקודם גרשם שלום וישעיה תשבי? כן, הייתי תלמיד של שניהם. אצל גרשם שלום כתבתי את עבודת המאסטר, זה כבר היה לאחר ששולם פרש לפנסיה, ואז פניתי לישעיה תשבי, שאצלו כתבתי את הדוקטורט שלי על משנתו העיונית של רבי זלמן שניאור מלאדי, יחסה לקבלה ולראשית החסידות.

■ במשך הכתיבה הענפה שלך בולטת הבקיאיות יוצאת הדופן שלך דווקא במנהגי יהודי המזרח, ספרך על הקבלה בצפון אפריקה מהמאה השש עשרה ומאמרך על קבלת תימן, מניין הבקיאיות הגדולה?

אחרי הדוקטורט החלטתי להיכנס לשני תחומים שחקרי קבלה אחרים כמעט ←

את הקבלה, היא הייתה חלק מהתרבות היהודית וחשוב לחקור את זה.

■ הזכרת את ימי הלימודים שלך באוניברסיטה העברית בנעורייך: היית תלמידם של שני עמודי התווך

■ לאור ניסיוןך הרב כעורך של כתב-העת דעת לפילוסופיה יהודית ולקבלה במשך שלושים וחמש שנה מה אתה חושב שההישג של דעת להגות היהודית בהקשרים של התרבות הישראלית?

הצד האקטואלי לא היה המוקד או המרכז שבגללו יצאה החוברת, אלא פשוט חקר ההגות היהודית, בין אם הפילוסופית או הקבלית, מכל מיני בחינות: אידאולוגית, תוכנית, היסטורית, ביבליוגרפית. מתחומים אלה ניסינו לפרסם כל השנים. לעיתים רחוקות היה משהו שהוא גם אקטואלי.

■ אתה פרסמת שמונים גיליונות של כתב-העת דעת. התחלת לכהן כעורך ראשי בגיליון מספר שבע. האם אתה חושב שהצירוף של קבלה ופילוסופיה יהודית בתוך כתב-העת הוא נכון, להבדיל מכתב-העת קבלה: כתב עת לחקר כתבי המיסטיקה היהודית, שיסדו פרופ' דניאל אברמס וד"ר אבי אלקיים, המתמקד אך ורק בקבלה?

זהו צירוף שאני רגיל אליו מהיותי סטודנט באוניברסיטה העברית בירושלים, שבה המחלקה הייתה מאוחדת: פילוסופיה עברית וקבלה. גם כאן באוניברסיטת בר-אילן המחלקה נקראה פילוסופיה יהודית ואילו הקבלה הייתה חלק ממנה. כתב-העת היה ביטוי של מה שלומדים ומלמדים כאן, אז בוודאי שהיה מקום לצירוף של השניים. מה גם שבאופן עיוני לא מדובר בשתי דיסציפלינות רחוקות אחת מהשנייה. גם אם נניח שפילוסופים מסוימים ביטלו או דחו

חקר המיסטיקה היהודית לדורותיה בפרט והיהדות כדת בכלל.

חלמיש למעינינו מים

מחקרים בקבלה, הלכה, מנהג ותנועות
מוגשים לפרופ' משה חלמיש

עורכים:
אבי אלקיים וחיבה פדיה

פרופ' משה חלמיש יצ"ו שלו מוקדשת אסופת מאמרים זו הקדיש את מפעל חייו המחקרי ליחסים המורכבים, העמוקים, הסבוכים והמסועפים שבין בין הלכה, קבלה, מנהג ותפילה, לפרטי פרטיהם בפזורות ישראל השונות ממזרח וממערב. הוא הקדיש לכך מקום רב במחקריו מתוך ההנחה שקשרים אלו מאירים ומעצבים מהיסוד את תמונת התרבות הדתית בקהילות ישראל לתפוצותיהם. תרומתו של כיוון מחקרי זה בכך שהוא מבאר את המעבר מתרבות העלית הלמדנית הגבוהה של הוגי התורה הקבלית אל התרבות העממית ומאפשר את האינטגרציה הנחוצה למיזוג בין טקס וריטואל מזה ובין הגות, מחשבה רציונלית וספקולציה מיסטית מזה, שבלעדיהם לא תהיה שלמה תמונת

לא עסקו בהם. הנושא האחד הוא השפעת הקבלה על העולם התרבותי היהודי, וזה כולל גם עיון בספרות המוסר, שגם היא ביטוי רצוי לעולם חיובי גבוה יותר וכמובן גם למנהגים. כך נתוודעתי למנהגים רבים וחשבתי שהוגן יהיה לדבר עד כמה שאפשר על "כל" התפוצה היהודית וכך נכנסתי גם לחקר הקבלה בארצות המזרח. אם כי אולי ישנה איזו השפעה רחוקה מהעובדה שבילדותי גרתי במשך ארבע עשרה שנה בכרם התימנים בתל-אביב וזה העניק לי משהו. התחום השני שהחלטתי לעסוק בו היא הקבלה במזרח כיוון שבכלל לא עסקו בכך. אם גרשם שלום למשל נתקל בשם **יבגי** אז הוא כתב "אולי יש כאן טעות", אבל הוא לא הכיר את העולם הזה מבפנים כל כך, וזה שם נפוץ מאוד במרוקו. אז החלטתי להיכנס לתחום זה, וההדרתי עד כה כמה כתבי-יד של הקבלה בתימן וגם של הקבלה בצפון אפריקה כדי שהם יהיו בסיס למחקר. סיכמתי גם את מה שעלה בחכתי בספרי **הקבלה בצפון אפריקה**, שמהווה סיכום קצר, אבל אני חושב מעודכן של מה שאירע שם.

■ **אתה פילסת דרך מרתקת בין קבלה, הלכה ומנהג. האם בכך אתה חושב שערערת באופן משמעותי על התיזה של גרשם שלום על היחס בין קבלה ולהלכה בפרקי יסוד להבנת הקבלה וסמליה?**

גם גרשם שלום כותב באחד המקומות בפרקי יסוד שתפוצת המנהגים הקבליים עזרה הרבה מאוד לחדירה של הרעיונות הקבליים. את זאת הוא כותב במפורש. אמנם הוא לא עסק בצד הריטואלי אלא באופן חלקי. מה שאני ביקשתי לעשות הוא לחדור ממש לתחומי החיים במקום שהקבלה עוסקת בהם. נכון שלפני התחיל בזה ההיסטוריון יעקב כ"ץ והוא כתב כמה מאמרים חשובים בעניין זה שנתפרסמו בספרו **הלכה וקבלה**. עסק בזה גם פרופ' מאיר בניהו. ואני חושב שאני עסקתי בנושא זה בעוצמה רבה. גם עיינתי

כתבי-יד רבים בספריות רבות באירופה, בארה"ב ובירושלים כמובן. וכך יכולתי לתת תמונה רחבה של הדברים, גם בעד וגם נגד, כלומר מקורות שהתנגדו לחדירתה של הקבלה או שהגבילו אותה, ואני ביקשתי להפוך את זה למשהו חי, כיצד באמת זה היה בפועל בחיים היהודים. אגב בספר שאני כעת כותב, אני דן בשאלה שגרשם שלום ואחרים התייחסו אליה: באיזו מידה עולם המעשה קדם למעשה ובאיזה מידה האידאולוגיה היא זו שהביאה למעשה? אני חושב שבמקרה של הקבלה זה מורכב מאוד, ואת זאת אני מבקש להראות בספרי.

■ **כעורך של כתב-העת דעת האם דחית מאמרים מסיבות אידאולוגיות-תרבותיות או מאמרים שאינם עולים בקנה אחד עם האוניברסיטה היותה אוניברסיטה דתית?**

בוודאי שדחיתי מאמרים שלא היו ברמה מדעית מתאימה. היה איזה מאמר בתחילה שקשור היה בשבתאות ובאמת היו ששאלו אותי למה אתה מכניס אותו? אבל אני חשבתי שהשבתאות היא מרכיב רציני מאוד של ההגות היהודית ולא ראיתי שום סיבה להתנגד לה. במיוחד בשנים האחרונות, כאשר מתגלים ארכיונים שבהם אנו רואים עד כמה המחשבה השבתאית מצויה הייתה בעולמו של הגאון מווילנה ותלמידיו וזה נותן לי חיזוק למה שאני חושב. הפרשנות אם אתה מקבל או אינך מקבל היא עניין אחר, אבל אני צריך להציג את מה שהיה. לצערי הרב היסטוריונים כמו עמנואל אטקס וישראל ברטל שעוסקים בתקופה הזו של הגאון מווילנה עוד לא מצאו לנכון לעיין בספרות זו, וזה חבל מאוד כי היא נותנת לנו תמונה מלאה על כל העולם של הגאון ותלמידיו שזה לא רק עולם של הלכה.

■ **שמעתי מפי ד"ר אבי אלקיים שאתה הוא האיש שראה את המספר הגדול ביותר של כתבי-יד על תפילה על פני כדור הארץ, האמנם?**

לא צריך להגזים. ראיתי הרבה מאוד כתבי-יד וגם סידורים שהיו באולמי קריאה, גם כתבי-יד עתיקים ביותר שיש לנו מספרד מהמאות השתיים עשרה והשלוש עשרה ואילך, שאינם רבים לצערי ולפעמים גם קשים לקריאה, שראיתי אותם במו עיני בפריס ובבית המדרש לרבנים בניו-יורק, כי התצלום היה קשה לקריאה וקיבלתי רשות לראות את הספרים עצמם. אני מקווה שקראתי כל כתבי-יד היד העתיקים. הקושי נובע מכך שבספרים העתיקים יש חור או קרע ואז הצילום כולל גם את מה שכתוב בדף שמתחתיו ואז נוצר טשטוש המקשה על הקריאה. בכתבי-יד של צפון אפריקה, למשל, הדיו לא הייתה באיכות טובה, וממש אפשר לראות דפים שלמים שהמסגרת נמצאת אמנם, בפנים נשאר רק מעט מאוד ממה שנכתב.

■ **לאור תשוקה זו לתפילה בעולמך, מהי תפילה בעיניך?**

תפילה היא דברי שבח והלל או בקשות ותחנונים בראש ובראשונה לפני הקב"ה. נכון שלשורש פלל יש שני מובנים, האחד של דיבור, מה שאדם מתפלל, לא בלב אלא בדיבור. בכוונה, אתה מרכז את המחשבה שלך במה שאתה מדבר. המשמעות השנייה היא **פלל** שנמצאת בתנ"ך בפסוק: **וַיִּתֵּן בְּפִלְלִים** (שמות כא, 22) כלומר בעצם כשאדם מתפלל, הוא מעמיד את עצמו במשפט אם הוא ראוי שהבקשה שלא תתקבל. בניגוד למה שחושבים בציבור, לא מדובר בפעולה אוטומטית: טוב תתפלל ואלוהים יענה לך. זה הרי אבסורד. את הרעיון הזה ביטא יפה מאוד הנביא עמוס בפרק ה כשהוא פונה לציבור שידרשו את האלוהים והוא אומר מילה שלא כל כך שמים לב אליה: **אוֹלֵי יִחְנֹן ה' אֱלֹהֵי צִבְאוֹת שְׁאֵרִית יוֹסֵף** (עמוס ה, 15). **אוֹלֵי יִחְנֹן** – התפקיד שלנו להתפלל, אמנם הקב"ה אינו מריונטה, הוא יחליט אם להיענות לתפילה או לא להיענות.

על סודות הקארמה והגלגול

ראיון עם ד"ר דפנא לוין

עמיתת מחקר בכירה במרכז שלמה מוסיוף לחקר הקבלה, אוניברסיטת בר-אילן

מראיינת רחל פרליבטר

האם הכנסת הגלגול לחדר הטיפול אינו גורם לאבדן הקסם שבו?

אינני סבורה כך. מעצם הגדרתה דיסציפלינה זו היא דיסציפלינה רוחנית במובהק. ממילא היא תמשוך אליה מטופלים אשר בוחרים אִפְרורי אדם רוחניים אשר בוחרים אִפְרורי בטיפול חווייתי רוחני. הקסם בא לידי ביטוי בעצם ההיזכרות שצפה ועולה, בהזדהות עם דמות עברית ובחוויה המחודשת של אירועים נוסנים. הוא בא לידי ביטוי בתובנה שמציפה את האדם באשר לקשר שמתברר בין האירועים שחווה וראה לבין מציאות חייו בהווה. והוא בא לידי ביטוי בקתרזיס שחותם את החוויה כולה. הקסם אף בא לידי ביטוי ביתר עוצמה כאשר ההיזכרות היא ספונטנית ובלתי מכוונת.

■ **בכל זאת מתרחש כאן מעבר מקדושה לחילון, חל מפנה מהמיתוס האלוהי** ←

■ **כלשון מקס וובר על המודרנה שמסירה את הקסם מהמיסטיקה,**

■ **מניין נובעת המשיכה שלך לעסוק בתורת הגלגול?**

הגלגול והקארמה הם הנושאים שממלאים את עולמי. מאז שעמדתי על דעתי היה קיומו האונטולוגי של הגלגול ברור לי כשמש, בבחינת אקסיומה שאינה שנויה במחלוקת. המסע שלי אחר האמת מכוון לאישושה של התופעה. מבחינתי אין נושא מרתק יותר.

■ **מהי תפיסת הגלגול בפסיכולוגיה הטרנספרסונלית?**

הפסיכולוגיה הטרנספרסונלית ככלל והדיסציפלינה הטרנספרסונלית המתמייחדת בחקר הביוגרפיה הרוחנית של האדם שבה דן ספרי בפרט, שואבות מדוקטרינות הגלגול והקארמה המכוננות בפילוסופיות המזרחיות, ומתפיסת הגלגול האבולוציונית של התיאוסופיה ושל האנתרופוסופיה. על פי תורת הגלגול של דיסציפלינה זו משמעותו של הסבל האנושי מתבאר רק מהפרספקטיבה של הביוגרפיה הרוחנית של הנשמה. כלומר הקשר הקארמתי בין הגלגולים הוא שמאפשר לנו להבין את החיים לאשורם. מתודה זאת מניחה כי סבלותיו של אדם בהווה נטועים בגלגולי העבר שלו. אשר על כן העלאת זיכרונות אלה למודעותו הערה ועיבודם, משחררת אותו מאחיזתם המעכבת ומשיבה לו את חופש הבחירה. תיקון הנשמה היא המטרה הראשונה במעלה של חוק הגלגול, כשסיום מעגל הגלגולים הוא התיקון האולטימטיבי, בבחינת גאולת הנשמה. שלא כמו בקבלה או אצל חלק מדתות המזרח, אין הגלגול נתפס כעונש על חטאי העבר [או ההווה]. התיקון לובש אופי של למידה, התפתחות, השתלמות, מודעות, ריפוי והשתחררות.

של הפסיכולוגיה הטרנספרסונלית המתמייחדת ברגסיה בעיקר לעבר הרחוק.

סודות הגלגול בקבלה ובפסיכולוגיה הטרנספרסונלית ספרה החדש של ד"ר דפנא לוין פורש בפני הקורא את שני תחומי מחקרה ועיסוקה: תורות הנפש, תורות הגלגול, תורות הקארמה, ותורת תיקון הנפש וריפוייה בקבלה ובדיסציפלינה הטרנספרסונלית העוסקת ברגסיה התפתחותית ובחקר גלגוליו של האדם. תורות אלו נבחנו לעומק על ידי המחברת מן ההיבט הפילוסופי, התיאולוגי הדתי-יהודי, האזוטרי, המיתי וההיסטורי מן הצד האחד, ומן ההיבט התיאורטי, המדעי והתרפויטי של הדיסציפלינה הטרנספרסונלית העוסקת ברגסיה מן הצד האחר. ד"ר דפנא לוין היא עמיתת מחקר בכירה במרכז שלמה מוסיוף לחקר הקבלה באוניברסיטת בר-אילן. היא עוסקת בחקר ובפרקסיס

והסימבוליזם שלו אל חיי הנפש של הפרט, האם אין זה חותר מתחת למיתוס שבו נולד הגלגול בקבלה?

אכן כן. בעוד הקבלה הינה תורה תיאולוגית דתית-יהודית, תיאוצנטרית במהותה, מיתית ואזוטריט סודית, הרי הדיסציפלינה העוסקת ברגסיה התפתחותית איננה מכפיפה עצמה לדת או לאמונה כלשהיא. היא חילונית, אמפירית-מחקרית, אנתרופוצנטרית במהותה וכלל איננה עוסקת במיתוסים או באלוהות. אך עם כל השוני בין שתי התורות שמאות שנים מפרידות ביניהן, הרי עצם עיסוקן באותן תמות עצמן ועצם הימצאותן של נקודות דמיון ונקודות השקה מרובות הם לב לבה של ההשוואה בה עסקתי במחקר.

■ **האם אין אנחנו מאבדים הבנה מסוימת על האל, האדם ואושרו בחילון של המיתוס שהרי קשור גם באלוהות בקבלה ולא רק בזהותו של האדם האינדיבידואלי?**

תלוי במי מדובר. ישנם מטופלים הבוחרים במתודה זאת אשר עשויים להחזיק באמונות מאמונות שונות המשויכות לדת כזאת או אחרת. אלו עשויות להשתקף במהלך הטיפול. כך למשל כאשר מעבירים את המטופל במהלך הרגרסיה לאותה פאזה/ תקופה שבין הגלגולים, זו המכונה 'בארדות' אצל הטיבטינים, 'אמנטי' במסורת המצרית, 'גוש' במסורת האוקינאווי, או 'אנג'אה' במסורת האבורג'ינית. ברגע שהנשמה עולה למעלה, היא עומדת בפני גורם שיפוטי כלשהוא – בית-משפט, דינים, או דמויות רוחניות סמכותיות כלשהן. ככל שהאדם דתי יותר הוא עשוי לחוות את עצמו ניצב דרך משל בפני ישו, או איזשהו דיין שישפוט אותו. לעומתו, אדם חילוני כלל לא יראה או לא יזמן לעצמו דמויות שכאלה. הוא עשוי לראות עצמו עומד בפני בית-משפט כלשהו. אולם מירב התיעודים הראו כי האדם הוא ששופט את עצמו במהלך אותה סקירה של אירועי חייו בהם הוא צופה באותו מעמד.

■ **יש בספרך חידוש מחקרי כשאת עורכת השוואה בין הקארמה,**

המהווה מוטיב כה מרכזי בדתות המזרח, לבין הפנומנולוגיה של הגלגול בתורת הקבלה לדורותיה, האם תוכלי לחדד?

בקבלה קיימת תפיסה בסיסית המניחה את הימצאותו של מנהיג בעל תודעה, רצון, כוונה וכוח אשר מנהיג את העולם על פי בחירתו. למנהיג זה עומדות דרכים שונות לנהג את עולמו. הקארמה במשמעה היהודית הקבלית היא רק אחת מהנהגותיו של הקב"ה. את משמעם של המושגים הנושנים הנרדפים כמו 'שכר ועונש', 'גמול', 'חובות וזכויות' ו'מידה כנגד מידה', אשר מבטאים כולם את הקשר בין המעשה לתוצאה, **הרחיבו** המקובלים מעבר למשמעותם המקראית והרבנית המסורתית והחילו אותם על רעיון הגלגול. כלומר חידושם של המקובלים בכל הנוגע לרעיון הקארמה היה הרחבת החלתו מעבר לחייו של אדם בפרק חיים מסוים וקשירתו לחוקיותו של רעיון הגלגול באופן שהוא מרחיב את מושג הגלגול ושופך עליו אור חדש. על פי תפיסה זו עשוי העונש בגין מעשיו הקלוקלים של אדם בגלגול כלשהו להתממה מסיבה עלומה כלשהי ולבוא לידי מיצויו רק בגלגול מאוחר יותר. לאורה של תפיסה זאת יכלו המקובלים להציע פרשנות קבלית חדשה לאירועים ולהתרחשויות שנגעו לדמויות מקראיות, חז"ליות שונות. ולאורה הם יכלו לישוב שאלות מציקות משכבר שעמדו בחלל עולמה של היהדות כגון שאלת צדיק ורע לו או שאלת מותם של העוללים בינקותם. כך דרך משל כל תפיסת קיום המצוות מקבלת ראייה חדשה הסובבת סביב רעיון הקארמה. היא כרוכה בחבליים עבותים בעיקרון הגלגול ובתיקון המשקפים את מעשיו של אדם בגלגול קודם כלשהו. כלומר רעיון הקארמה הוא מעין פריזמה דרכה נבחנת כל תפיסת קיום המצוות משהיא נכרכת בחבליים עבותים לעיקרון הגלגול והתיקון. כך גם תפיסת העולם הרבנית המסורתית לפיה את הגמול והעונש מקבלים באחד משני עולמות: בעולם הזה או בעולם הבא, כלומר בגן עדן או בגהינום, עמדה בפני עצמה ללא כל קשר לרעיון הגלגול. המקובלים הרחיבו וחידשו תפיסה זו

כשהם קושרים בין השתיים. משמע, על פי תפיסת עולמם הקב"ה גומל לבריות על קארמה שלילית וקארמה חיובית לטוב ולרע לא רק בעולם הזה ובעולם הבא אלא גם בגלגולים הבאים. הגלגול, על פי השקפתם, משמעו כניסתה של נפש או נשמה לגוף פיזי משתנה פעם אחר פעם **וחיים על פני האדמה בעולם הזה**. העובדה **שכל הגלגולים מתרחשים בעולם הזה**, משליכה אפוא אור חדש על המושג 'העולם הזה'. מכאן ששכר או עונש בעולם הזה, משמעם שכר ועונש באותו פרק חיים, היינו באותו גלגול שבו נוצרה הקארמה החיובית או השלילית, או בגלגול עתידי כלשהו. כך או כך מדובר בעולם הזה.

■ **כיוון שהיא מתארת סיבתיות, האם במילה קארמה לא מדובר בהשלכה מיידית של פעולה?**

אכן כך וגם אחרת. משמעה האטימולוגי של המילה קארמה בסנסקריט היא 'פעולה' או 'פעולה ותגובה'. הדינמיקה המונחת בבסיס תורת הקארמה תופסת כל פעולה, מחשבה ורגש כמונעים על ידי הבחירה של האדם או הכוונה שהוא מכוון בין במודע ובין שלא במודע. כוונה זו מהווה סיבה, שבצדה מסובב. דינאמיקה זו היא שמעוררת תגובה שווה או קוטבית. אז התגובה או ההשלכה של פעולה או כוונה מסוימת עשויה להיות מיידית, כמו דרך משל במקרהו של **ר' חיים ויטאל** שהיה נגוע בנטייה לכעוס ויום אחד רחמנא לצלן הרים יד על אשתו, ומיד נלקח ממנו כוח הדיבור. משמע עונשה של הקארמה השלילית שיצר היה מיידית עוד באותו הגלגול. **לחילופין** יש והנסיבות ההולמות את תיקונה של קארמה שלילית כלשהיא תקרנה רק במרחק מאות שנים. משמע, את בחירותיו אין האדם יכול לשנות בדיעבד. את המעשה שנעשה אין בכוחו לבטל. ומשיצר את הקארמה השלילית שלו, הוא איננו יכול לחמוק מהתמודדות עם תוצאותיה בין באותו גלגול ובין בגלגול עתידי, כפי שכתב **ר' חיים ויטאל** בשער הגלגולים הקדמה כ"ב: **בהכרח העון צריך להמחק, והקב"ה אינו ותרן, כי הוא תמים פעלו, כי כל דרכיו משפט.**

אסכולת פריז במדעי היהדות

ראיון עם פרופ' דוד בנון

מראיין ד"ר חנוך בן פיז

השתמשתי, אפשרה גם להתייחס לגישות הפרשניות הללו, ולהראות מה היה מיוחד מבחינת המשמעות הפרשנית באופן שבו המדרשים קוראים את התנ"ך. גם בהתעניינות הייתה הפתעה, כי הם ראו שהמדרשים אינם רק סיפורים בעלמא, או פרשנות ארכאית, פרה-מדעית, אלא שיש בהם משמעות. וגם, לפי מה שלימד אותנו לוינס, יש במדרשים דרך – פירצה לעבר האתיקה, שצצה מתוך הטקסט המדרשי ושחובה על הקורא ליישם אותה מחוץ לטקסט, בעולם הרחב, בחברה.

■ אני מרשה לעצמי לשאול, איך הגעת לזה?

הגעתי לזה, דרך מייסדי 'אסכולת פריז'. הם שמו את ההתגלות ואת הקריאה המדרשית במרכז הגותם. ובשנות ה-70 לדבר על התגלות ועל פרשנות מדרשית היה נחשב לנועז ←

אנשים שמביעים לי את תודתם על מה שהספר תרם להם.

■ למה? האם תוכל להגדיר או לתאר את ההתעניינות הזו?

היו סיבות מטיבות. כתבתי את הדוקטורט בזמן של המפנה הבלשני ופריחת 'הסטרואקטורליזם' ו'הפוסטמודרניזם', והמתודה שבה

■ מה היה נושא הדוקטורט?

מדרש והרמנויטיקה, הדוקטורט הבשיל אר כך גם לספר *La lecture infinie* (הקריאה האינסופית). תרשה לי להוסיף כמה מילים בהקשר הזה של עבודת הדוקטורט ושל פרסום הספר. העבודות המחקריות על המדרש שיצאו עד אז, נעשו ברוח המאה התשע עשרה. כלומר: ברוח התקופה הגדולה של המיון, של עריכת הטקסטים לפי כתבי היד, של ה־*editio-princeps*, נעשה אז בדק בית פילולוגיה־היסטורי ששאף להציג את כל הקורפוסים בצורה מסודרת, לתייכם, ולהכניסם לארכיון. מי שפתח פעם את הספר של שטראק תלמידו של משה שטיינשניידר, המוחזק כמומחה הלא־יהודי הטוב ביותר של התלמוד והמדרש, ושטמברגר – הקלסיקה של לימוד קורפוס חז"ל באקדמיה – ייווכח שהכמות הענקית של המידע הביבליוגרפי היבש הכלולה בו דוחה את הקורא הרוצה להתוודע לתחום מחקר זה כי הוא אינו יכול לעקל אותה. It is interesting as a telephone book מבחינת המחקר, זוהי התקופה של הפוזיטיביזם המדעי, של ההיסטוריציות שמטרתם למיין ולארגן את הידע. והפרספקטיבה שלי על המדרש, לא הייתה של שטראק ולא של שטיינשניידר, המתארת את המאפיינים הפורמאליים אלא גישה התרה אחר המשמעות התכנית של הסיפור המדרשי, ואם אפשר לגלות בו ממד פילוסופי. הרי לעניות דעתי המדרש נוצר כתגובה לכיבוש של אלכסנדר מוקדון ולמפגש של ישראל עם התרבות היוונית. התוצאה הייתה שהספר שלי עורר סקרנות גדולה במיוחד, הן מצד הפילוסופים והן מצד התיאולוגים הלא יהודים. ושלושים שנה אחרי הוצאתו לאור אני עוד פוגש

פרופסור ג'ורג' סטיינר (George Steiner). בחבר השופטים היו גם עמנואל לוינס (Emmanuel Levinas), והנרי משוניק (Henri Meschonnic). בין פרסומיו הרבים אפשר להזכיר את **הציפייה המשיחית: סבלנות אין קץ** (*L'Attente messianique*). **2012 Une infinie patience**. **יהדות ונצרות – עימות או הכרה** (*Judaïsme et christianisme, entre affrontement et reconnaissance* 2005). **הקריאה האינסופית: נתיבי הפרשנות המדרשית** (*La Lecture infinie: les voies de l'interprétation midrachique* 1987); **שזורים. האות והמשמעות בפרשנות היהודית** (*Entrelacs. La lettre et le sens*) (dans l'exégèse juive, 2008).

פרופסור דוד בנון הוא פרופ' לפילוסופיה, חוקר עמית ב־Institut universitaire de France, בעבר כיהן כראש המחלקה ללימודים עבריים ויהדות באוניברסיטת שטרסבורג, וכעת פרופ' אורח באוניברסיטה העברית, החוג למחשבת ישראל. פרופ' דוד בנון התארח השנה במחלקה למחשבת ישראל בכנס על מחשבה יהודית דיאלוגית לכבודו של פרופ' אפרים מאיר. פרופסור בנון, יליד מרוקו ובוגר בית הספר הגבוה ללימודים עבריים בקזבלנקה – l'École normale hébraïque de Casablanca. את לימודיו האקדמיים התחיל באוניברסיטה של ליון בצרפת, ואת הדוקטורט כתב באוניברסיטת ג'נבה, בהנחייתו של

או להתאבדות. אבל, הקוריוז הוא, שכל אחד השתמש ב"מושג" זה בלי לתהות אחר הגדרתו, ובלי לפנות אל הקורפוסים עצמם – של מדרש רבה, של המכילתות, ושל הספרא והספרי. כלומר, הם ידעו שיש מדרש, ושזו טכניקה מיוחדת של קריאה בטקסט התנכ"י, אבל משום שהקורפוסים עדיין לא תורגמו, לא ידעו איזה אוצר בלום יש בהם ומה אפשר להפיק מהסיפור המדרשי. ואני מתכוון, שמהחוויות הקדם-פילוסופיות של המדרש, אפשר להוציא פילוסופיה.

■ ההשכלה שלך הייתה פילוסופית?

אכן, ההשכלה האקדמית שלי הייתה פילוסופיה, מה שמכנים כאן, 'פילוסופיה כללית'. ובמקביל הייתי הולך לשמוע את ההרצאות של מניטו – יהודה ליאון אשכנזי או של תלמידיו. אמנם גם של אנדרי נהר, אבל פחות – אך יכולנו לקרוא את הספרים שלו. וגם קראתי ולמדתי את הספרים של עמנואל לוינס, ובעקבות זאת, הלכתי לשיעורים שלו. ללוינס היה חלק חשוב בכיוון שלי, כי הוא דירבן אותי. כך לוינס אמר לי: חסר לנו בצרפתית ספר יסודי שיציג את המתודיקה או המתודולוגיה של המדרש האגדי. כלומר, זו מתודולוגיה, עם פתיחה למשמעות, לפילוסופיה, וכמובן לאתיקה.

■ האם אלו התחומים שלימדתי באוניברסיטה בג'נבה?

לימדתי בג'נבה, בלוצאן, בקוויבק ובשטרסבורג. אבל לצד זה גם לימדתי את הפילוסופים היהודים, כולל רבי יהודה הלוי, הרמב"ם, הרמב"ם, פרנץ רוזנצווייג ומרטין בובר. במחלקות קטנות של לימודי יהדות בחוץ לארץ, היינו חייבים ללמד הכל, לא יכולנו לחלק ביננו את התקופות ההיסטוריות של הפילוסופיה היהודית.

■ אחד הדברים שמרגשים בעבודה שלך, שאתה היית ועדיין קשור למעגל של פילוסופים מאתגרים: עמנואל לוינס, ז'ק דרידה וג'ורג' סטיינר

אספר לך איך הכרתי את לוינס. בשנה הראשונה שהגעתי לאוניברסיטה היה לנו פרופסור הגליאני – ברנרד ברוז'וואה (הוא כתב ספר קשה מאוד על היהודים, ולוינס ענה לספר זה בסקירה מפורסמת המופיעה ב"חירות קשה"). ואז, בשיעור הראשון שהיה לנו, הוא אמר, אתם צריכים לקרוא את הפילוסופים הגדולים, אבל גם להקדיש זמן ולקרוא את הפילוסופים בני זמננו, למשל מרלו פונטי ולוינס. אני שואל: לוינס, מי זה? והתשובה: תקראו את כוליות ואינסוף.

■ אבל זו הייתה היכרות של לוינס כספר

אמנם. לימים, הלכתי גם לכנסים של האינטלקטואלים היהודים דוברי צרפתית, ושם כבר שמעתי אותו. ואחר כך היה לי גם מזל, לוינס התבקש להחליף למשך שנה שלימה מרצה באוניברסיטת ג'נבה, ואז כבר הלכתי לשמוע אותו באופן מסודר יותר. לימדתי, אבל סידרתי את לוח הזמנים שלי, כך שהייתי יכול להשתתף בשיעורים שלו. הוא היה "כבד פה וכבד לשון" כמשה, אבל מי שהכיר אותו היה חייב לפתח אופן עדינה וריכוז גבוה כי לוינס הביע את הרעיונות החשובים כשהנמיך את הווליום. שמה כבר קשרנו קשרים. פעם אחת, לוינס בא לשמוע הרצאה שלי במרכז הפרוטסטנטי, כי מנהל המרכז היה מחבריו. ואז, התחלנו לשוחח. כשכתבתי את העבודה שלי, שאלתי אותו, אם הוא מוכן לשבת בחבר השופטים שלי. והוא ענה בכנות גמורה... רק לאחר קריאת עבודתך והערכת. וכך זכיתי לכבוד הגדול שישב וכיכב בסטננס שלי (ההגנה בעל פה על הדוקטורט) ואף כתב הקדמה לספרי.

על סטיינר כתבתי ב-Festschrift שלו על פגישתינו הראשונה. שבה אמר לי בברור אחרי שלבנו את תוכן עבודתי: אדרוש ממך מה שאני לא דורש מאף סטודנט אחר כי אני רוצה שיגידו במסדרונות האוניברסיטה הזאת: שני היהודים האלה מסתדרים בניהם. ואכן דרישותיו היו גבוהות. והחיוך על פניו

ביום הסטננס (ההגנה בעל פה על הדוקטורט) העיד ורמז לי שעמדתי ב... רוב הדרישות.

■ איפה הכרת את דרידה?

את דרידה הכרתי בצורה מאוד מיוחדת. הכרתי אותו בעקבות הספר שלו על הכתב ועל השוני / *L'écriture et la différence*, שקראתי ואהבתי. אבל המעניין הוא שדרידה "נפל" על הספר שלי (כי היה לנו אותו מו"ל) – ובעקבות זאת, כתב לי מכתב. והמכתב נפלא, מי שנופל בחלקו מסמך כזה שומר אותו. וכך דרידה כתב לי: "אני התחלתי לקרא את הספר, אבל איך אוכל לומר שהתחלתי לקרוא את הקריאה האינסופית? מצד אחד, הוא ממשיך, אני מרגיש כמו בבית, אבל זה עניין מוזר – גם להיות כבן-בית בתחום זה, וגם זר". פעם אולי אפרסם תעודה זו.

■ אני מרשה לעצמי לומר שזה מכתב כל כך דרידיאני

זה דרידיאני. וככה התחיל הקשר שלנו. אגב, הוא אף פעם לא קשר את מחקרי או תחום המדרש והפרשנות דוגמת אסכולת פריז לעבודותיו, לספרים הראשונים שלו. אולם רוח הקריאה התלמודית והמדרשית נודף מהם. לימים מצאתי בספרו של בויארין – מדרש תנאים: אינטרטקסטואליות וקריאת מכילתא – הערת שוליים מס' 10 עמ' 16 שאינה מופיעה במקור האנגלי, שבה הוא מודה לדרידה על שהסכים לקרוא ולהעיר על הפרקים הראשונים של ספרו, והוא מציין "שדרידה התגלה כמורה נדיב בצורה יוצאת מן הכלל". אכן כן מורה נדיב. אעיר רק שספרו של בויארין יצא לאור באנגלית ב-1990 ובעברית ב-2011 ודרידה התוודע לספרי ב-1987.

■ האם המשכת להיות בקשר עם סטיינר?

המשכתי להיות בקשר. כתבתי כמה מאמרים לשבחו. במיוחד בספר עב כרס שנערך לכבודו.

■ בוא נתחיל לדבר קצת על ישראל. או על האקדמיה הישראלית.

קודם כל, אני רוצה להודות לראשי החוג של מחשבת ישראל באוניברסיטה העברית, שאפשרו לי ללמד אצלם, וחייב אני להוסיף שנתנו לי חופש מלא במשך חמשת השנים שאני מלמד במוסד המכובד הזה, (ואני מקווה שאמשיך) כיאה לאוניברסיטאות בעולם המערבי. זכות גדולה נפלה בחלקי ואני מעריך אותה. אז התחלתי להכיר את האקדמיה מבפנים. עד 2011, הכרתי אותה מבחוץ. הוראה זה ניסיון חיוני מאוד, ואני מודה להם מקרב לב על שזכיתי באימון המלא שלהם.

עכשיו, אני אגיד כך, "ראיתי דברים" – לא רק באקדמיה הישראלית, אלא בחברה הישראלית בכלל. אני קורא דברים ורואה דברים, ולעתים, פשוט לא מצליח להבין מה הולך כאן. האקדמיה הישראלית אינה מוכנה ליצור מחשבה עברית מקורית. האם אנחנו חיינו עשרים מאות של גלות וסבל, בכדי לבוא ולקרוא מאמרים על התנ"ך לפי התקן של ביקורת המקרא? איך זה יכול להיות? לזה התכוונו בוני האומה? האם הם לא מכירים את הרקע התרבותי האירופי של ביקורת המקרא? למשל, השירה הפגאנית של טשרניחובסקי. הלדרלין כתב על זה. רילקה כתב על זה. אבל טשרניחובסקי, היינו מצפים ממנו למשהו אחר. לאו דווקא שיכתוב על הפנתאון הכנעני או היווני.

■ אבל, כאן, אתה לא טוען טענה כנגד האקדמיה הישראלית

לא. אני אומר אם זה גלש לחברה הגדולה, וזה על דפי העיתונים, זה הגיע מהאקדמיה. קראתי לא מזמן מאמר על "ברית המילה", והכותב מתאר את תולדות ברית המילה, על פי המחקר של ביקורת המקרא, וככה הוא מפרש את הסיפור המוכר מספר שמות, על ציפורה ומשה. ואני חושב, שזה מעיד שהוא רכש את המידע הזה באוניברסיטה, וזה הופך להיות לפרדיגמה של כל מה שנלמד באקדמיה. ובמיוחד על הנושא הרגיש הזה: הרי באירופה יש הדורשים

לבטל את ה"טקס הברברי" הזה. אני יכול להבין את הגישה הזאת, ואני חושב שמבחינה סוציולוגית, אילו לא היו מלמדים תנ"ך באופן הזה, הם לא היו מוזמנים בכנסים התנכיים בעולם כולו. אבל דווקא כאן, הייתי מצפה שהאקדמיה הישראלית תגיד שזו דרך של אומות העולם, לנו יש גישה משלנו. בדיוק כמו שעשתה **אסכולת פריז**, שהיא ביקרה בחריפות את ביקורת המקרא, ואת הדרך הפילולוגית היסטורית, ודווקא כך היא קיבלה את המעמד המיוחד שלה. כלום גרשם שלום לא כתב במאמרו המפורסם **מתוך ההורים על חכמת ישראל** "באנו למרוד ונמצאנו ממשיכים?"

■ האם מה שחסר לך, זו הפרשנות הייחודית?

תראה, יש אקדמיה עברית, אמנם, מעבירים את הקורסים בעברית. אני גאה, שהעברית – הלשון שלנו – היא לשון חיה. אבל בכל זאת, למה בחרים בנתיב של כ"מקולקלים שבהם תעשו" במקום "כמתוקנים שבהם תעשו"?

■ אני חייב לשאול אותך: האם זו טענה דתית?

טוב שאתה שואל. התשובה היא לא. זו לא טענה דתית, ובמילה אחת אסביר לך גם למה. הגישה של **אסכולת פריז** הייתה להתייחס ליהדות כאל ציוויליזציה. כמו שאמר מרסל מאוס (Marcel Mauss) מגדולי הסוציולוגים הצרפתים, יהדות כנתון חברתי מקיף / *fait social total* יהדות כציוויליזציה; הווה אומר כנתון חברתי גלובלי, ולא כעניין דתי, מגדרי. בל נשכח שמייסדי הסוציולוגיה הצרפתיים הדגישו תמיד את הבסיס הדתי של החברה החילונית על אף יהדותם החילונית.

■ אבל, אנחנו מדברים על מקרא. האם יש לך ציפייה שאנשים חילוניים – שחוקרים בכלל – לא יעסקו בביקורת המקרא?

כמובן שצריך שיעסקו. אני לא מתכוון להגיד לחוקרי התנ"ך, שלא יעסקו

בחקר המקרא. אבל, אני רוצה להצביע שזו דרך אומות העולם ללמוד את התנ"ך, ואין צריך להזכיר שזו דרך פרוטסטנטית מובהקת, ועלינו להראות שיש גם את הדרך שלנו ללמוד, להבין, לפרש את הטקסט הזה. ולצער, אני חושב שזה לא נעשה.

■ אגיד לך באיזה אוזניים אני שומע את זה, באוזניים של מרטין בובר, ושל מה שהוא כינה "ההומניזם העברי" – לא רק הומניזם שמדבר בלשון עברית, אלא הומניזם שבא מן התרבות העברית.

תראה, מרטין בובר השתמש בביקורת המקרא, בכדי להגן על המקרא עצמו. בעיקר, הוא רצה שהמקרא "לא יפורק". אבל כאן משתמשים בחקר המקרא ובעזרת הארכיאולוגיה כדי לקבוע למשל בוודאות "מדעית" שיצאת מצרים לא הייתה ולא נבראה. אגלה לך סוד: מי שרוצה לחשוב שלא היה אירוע היסטורי הנקרא 'יצאת מצרים' ינעם לו, די לי שהדוגלים בתיאוריה זו אינם יכולים למחוק שמי שלוחם בעד סוף השעבוד, בעד החירות, שר *Let my people go* ובדרום אמריקה פתחו הכמרים תיאולוגיה של החירות הנשענת כולה על 'יצאת מצרים' וספר שמות. ואתה יודע כמוני מה לוינס אמר על הקריאה של בובר במקרא? "בובר קרא את התנ"ך כאילו שורה עליו, רוח הקודש". לוינס התכוון שבובר קורא את התנ"ך בלי להזדקק לחז"ל, אז, התשובה היא לא. אין 'ביקורת המקרא' בעיניים עבריות ובעיניים לא עבריות, 'ביקורת המקרא' אחת היא – אנו מכירים את הכלים המתודולוגיים המוקפדים שלה, ועל כן, אי אפשר להגיד שיש דבר כזה, ביקורת מקרא מתוך עיניים עבריות. אני אומר, יש ביקורת מקרא, וזה בסדר גמור. אבל, לנו יש את הדרך הייחודית שלנו לגשת לטקסט המקראי. הרי אנו ניגשים אל המקרא, בתוך מסורת ושלשלת הדורות, קדמו לנו אנשים שקראו במשך מאות ומאות שנים. והדרך הזו, היא דרך הקורפוסים של חז"ל. עכשיו,

תראה, את הרעיונות הללו, מסרו לנו מייסדי **אסכולת פריז**, ומה שמרתק לראות שדרך זו הפרתה והשפיעה מאד גם על החוקרים וההוגים הלא יהודים שעסקו במקרא.

■ **תרשה לי להתפלמס אתך על זה. במובן מסוים, אפשר לתאר את החזרה אל המקרא כפרויקט ציוני, ולא כפרויקט יהודי. למען האמת ההיסטורית, יהודים לא למדו תנ"ך. (טוב, אולי ראוי להבדיל כאן בין המסורת הספרדית שלמדו חלקית ובין המסורת האשכנזית שהתעלמה לחלוטין מן התנ"ך). ואז אגיד, שאולי אסכולת פריז זו 'אסכולה יהודית', ואסכולת ירושלים זו 'אסכולה ציונית'.**

תראה, אני מבין שהגישה הציונית היא גישה של חזרה לתנ"ך או חזרה לקריאת התנ"ך כמו שקורא לזה לוינס, בידיים ריקות. (אפשר לנסח גם 'ידיים יחפות'). אבל אז, התנ"ך הוא לא כבר ספר הספרים, הוא נהפך לספר ככל הספרים האחרים. לעומת זאת, הגישה שאתה קורא לה כאן 'גישה יהודית', היא לא גישה נאיבית, היא מודעת לכך שהתנ"ך נכתב על ידי כל מיני סופרים, אלו שבביקורת המקרא יכנו אותם רדקטורים – עורכים. (ורוזנצוויג אומר שה-R של רדקטור מתפרש אצלנו כ"רבנו") אבל היא אומרת שיש בטקסט המקראי יותר ממה שכתוב בו. "היותר הזה" – זה הביטוי של המושג "האינסופי" של לוינס. כלומר: כאן יש את ההשראה של התרבות העברית, האות העברית של התנ"ך מכילה יותר ממה שהיא מביעה. היא מלאה משמעות עד כדי ניפוח...

ותרשה לי לתת לך דוגמה פשוטה. אנו יודעים שמתוך הטקסט המקראי על הפסוק: **ויבא האיש הביתה ויפתח הגמלים** (בראשית כד, 32), גמליו של אברהם אבינו היו ניכרים בכל מקום שהיו יוצאים "זמומים" (כלומר, היה להם זמם כדי שלא לרעות בשדות אחרים. זה מה שאומר המדרש (בראשית רבה נט יא) מתוך הפסוק שאליעזר לקח

עשרה גמלים מגמלי אדוניו. הסיפא של הפסוק נראית כאן מיותרת. האם לעבד יש גמלים משלו? כלומר: זה אומר דרשני. העודף הגדרה – ההדגש/ la surdétermination – נועד ללמד שזה 'מגמלי אדוניו', ויתפרש על ידי חז"ל, שהם היו זמומים כדי לא לרעות בשדות אחרים. כלומר, יש כאן מסר אתי שמתבקש מתוך הפסוק. בקריאה ראשונה אין בו בכלל את המסר הזה. והמסר האתי הזה הוא תוספת חז"לית המתבקשת כאמור מתוך הטקסט עצמו. הקריאה הזו לא יכולה להיות קריאה של חקר המקרא. אז מה טענתם? ביות הגמלים היה כמה מאות אחר הסיפור של גמלי אברהם. מה אכפת לי? אולי הם צודקים, אבל אני מעדיף את פירוש חז"ל על הקביעה ה"מדעית" שאינה מלמדת אותי כלום חוץ ממידע יבש שלא משמש אותי ואת רוב רובה של האנושות. לעומת זאת המאמר המדרשי מלמד אותי להתרחק מן הגזל.

■ **אז, הקריאה הזו שאתה מציין היא קריאה עברית, קריאה יהודית, קריאה מוסרית, קריאה לוינסיאנית?**

הקריאה הזו היא קריאה שלוינס פיתח אותה ולמד אותה ואמר לי עצמי: כשאתה עוסק בפרשנות מדרשים, חפש תמיד את המשמעות האתית, כל עוד לא מצאת אותה, פעולת הקריאה עדיין לא נגמרה, לא מיצית את הפירוש עד תומו. אבל זו קריאה של חז"ל ושל הפרשנים היהודים לאורך כל הדורות. לוינס נתן לה ממד פילוסופי־אתי.

■ **טוב. אני רוצה עכשיו לגעת בתפוח האדמה הלוהט. איך נכנה אותה? השאלה המזרחית? שאלת ההגמוניה? השד העדתי?**

אני אביע את דעתי בנושא. הבעיה הכואבת הזו קיימת ועוד איך אעפ"י שמנסים להתכחש לה. ואני חושב שזה חלק מן הסיפור של היחס ליהדות צרפת. ככל שאני גר בארץ (זו השנה החמישית) אני מתוודע לשאלה הזו, לנושא הזה, למתח הזה יותר ויותר. תן לי לציין בפניך שתי עובדות: דבר ראשון, הספרדים

מהווים מיעוט בתוך העם היהודי. מתוך כ־14 מיליון יהודים בעולם, יש בין 3-3.5 מיליון ספרדים. ואז, כמיעוט אנו סובלים את הסבל של המיעוטים שבכל המדינות ובכל העמים. דבר שני, הסוציולוגים הישראלים הדביקו לנו את התג "מזרחי". כי הספרדים נתפסו בהיסטוריה של העם היהודי, כ'אפנדים', כאדונים, מאז ההיסטוריה של העם היהודי בגלות ספרד ופורטוגל. קשה להם (לסוציולוגים) להגיד: אתם מצאצאי הספרדים, או מצאצאי המגורשים. אז הדביקו את התג הזה של 'מזרחי', בכדי לשייך אותנו לעולם השלישי. אני למשל מרוקאי, כלומר, מהמגרב בערבית המערב – יותר מערבי מכל המערביים. יתרה מזו, היום כל מי שרוצה, יכול לראות את הרשימה של המגורשים. ומה שהתברר, שלא רק שידעתי שאני ממגורשי קסטיליה, אלא אפילו מצאתי את שמי, ולא רק את שמי אלא שמות של אלפים מתוך יהודי מרוקו. ואבא שלי דבר ספרדית, ערבית וצרפתית. ואולי אוסיף עוד דבר, שיהיה בבחינת דבר שלישי. אחרי גירוש ספרד. התנהל מאבק בין המגורשים ובין מה שקוראים בהיסטוריה של יהדות מרוקו, ה"תושבים". וכפי שהמגורשים הביאו איתם תרבות שספגה מקצת את הרוח האירופאית אז כפו על ה"תושבים" את היהדות שלהם. אנחנו ספרדים לכל דבר. אלו העובדות. ואני מסרב שיכנו אותי מזרחי.

עכשיו, מה קרה כאן? אני לא רוצה לדבר על גלי העלייה הראשונים ממרוקו, אבל אנשים שהגיעו לכאן חשבו שהם חלק מן העם היהודי. אמרו להם: לא, אתם ערבים. אין לכם תרבות. אתם פרימיטיביים. כאילו מי שחי בעיירה קטנטונת של מזרח אירופה קנה לו תרבות אירופאית! אתם כך וכך. שמו אותם בכל מיני מקומות. הדבר הזה ידוע. מה שאני – ורוב הקהילה המרוקאית כאן – לא סולחים לקברניטי המדינה. שזרקו אותם במקומות שלא היה בהם חינוך, או חינוך ברמה נמוכה מאוד. כל בר בי רב במרוקו, ידע שהדרך היחידה לטפס בסולם החברתי

השבתאות הושפעה גם מהטראומה של גירוש ספרד, ששבתי צבי היה אחד מנציגיה וגם מהפוגרומים הפוקדים את יהודי אשכנז. כל מי שקרא ספר על שבתי צבי, עולה מיד על הקשר עם הקבלה הצפתית של האר"י. אז, בעצם אנו סללנו את המודרנה שבה התקבעה יהדות אשכנז. וחלקנו במודרנה הוא שווה בחשיבותו לחלק של האשכנזים.

עֶרֶב שֶׁבֶת חַל אֲבִיבִי

יִפָּה נִפְתָּלִי חֲצָרִי

קֶרְנִי שְׁקִיעָה אַחֲרוֹנוֹת מִסְמִיקוֹת
בְּאַפֶּק נְשִׁיקַת שָׁמַיִם וְיָם כָּחַל
מֵאֲפִירָה הָעִיר הַלְבָּנָה
רְחוֹבוֹתֶיהָ מִתְרוֹקְנִים תּוֹשְׁבֶיהָ
מִתְכַּנְּסִים

רוּחַ קִדְשָׁה מִחֲלִיפָה רוּחַ חֲלִין
פּוֹשֶׁטֶת הָעִיר בְּגָדֵי שְׁמֶשֶׁה
וְעוֹטָה כְּתָנוֹת אוֹר
עֵינֵי נְרוֹת הָאֵשׁ מִבִּיטוֹת מִחֲלוֹנוֹת
הַבָּתִּים

בְּכַפְסֵי הָעִיר שָׂאֵט אֵט נִדְלָקִים
וּבְעֵנָה יִתְרָה נּוֹשְׂאוֹת לְמָרוֹם עֵינֶיהָ
מִבֶּטֶן מִשְׁתַּקֵּף בְּעֵינֵי כּוֹכָבִים
וּמִשְׁתַּבֵּץ בְּרָקִיעִים מְזִהִירִים

וּבְהִנָּתֵן הָאוֹת בְּעֵלְיוֹנִים
יּוֹרְדֵת הַמַּלְכָּה בְּקִדְשָׁה לְבָנָה
עוֹטֶפֶת פָּנֶיהָ שֶׁל עִיר הוֹמָה
וְהַנְּשָׁמוֹת הִתְרוֹת
מִרְחַפּוֹת מִטָּה כְּטַל הַמְּבָרָךְ
וּמִתְלַבְּשׁוֹת בְּחֶסֶד בְּגוֹפָנוֹ
הַמִּרְעִים קוֹלוֹ בְּשִׁירָה זָפָה:
"בּוֹאִי כָּלָה, בּוֹאִי כָּלָה".
וְעוֹנִים הַשָּׁמַיִם, הֵיֵם, תֵּבֵל וּמְלוֹאָה:
"לֵךְ דּוֹדִי לְקִרְאָת כָּלָה".

21.10.2013

מקורם בגירוש ספרד. דבר ראשון, גילוי אמריקה. אמנם קולומבוס לא היה יהודי, אך האנשים החשובים בתוך הצוות שלו היו יהודים. גם הכלים – למשל הלוחות האלפונסין – זה לוח העיבור: ה־Almanach perpetuum שנוצר ע"י ר' אברהם זכות כדור יעקב – כדי למדוד את המרחק בתוך הים. הרופא שלוה אותם "מאראנו/אנוס" בשם מאסטרו ברנאל. הם פילסו את הדרך לאמריקה ליהדות אשכנז. וכידוע, ניו יורק היתה 'ניו אמשטרדם' לפני שהפכה להיות 'ניו יורק'. דבר שני. אנו נהוגים לזקוף למנדלסון, או לאלה שבאו אחריו, את הדרך שבה אנו חיים בחברה המודרנית: היה יהודי בביתך ובן אדם בצאתך. אבל למען האמת, זה מה שעשו תחילה, יהודי ספרד – האנוסים – המרנוס. כלומר: זו הפרה־מודרנה של המודרנה המנדלסונית. דבר שלישי. הציונות. בדרך כלל, אנו מציינים את תחילת הציונות עם הרצל או עם פינסקר, אבל האמת היא, שצריך להתחיל עם שבתי צבי. כן, הוא היה הראשון שהיווה וחזה את תנועת השיבה לציון, ופעל למענה. שים לב, שלושת הדרכים של המודרנה של העם היהודי, נולדו או אולי אפילו היו כבר קיימים, בתוך יהדות ספרד. הם התגלמו לאחר מכן ע"י האשכנזים. אם נציג כך את ההיסטוריה של הספרדים – כלומר כחלק אינטגרלי – של ההיסטוריה היהודית ולא להעמיד אותה כהיסטוריה מגדרית אזי נעלה על פטרון חלק מהבעיה הכאובה הזו.

■ אבל, אתה לא מדבר על יהדות ספרד, אלא על הגירוש

נכון, זה מתחיל עם הגירוש. אבל אלו חבלי לידה, וזה מה שנוצר. זה נחוה ונחשב בתוך יהדות ספרד.

■ למה אתה לא מזכיר את העניין של צפת?

כי ידוע שהשבתאות יונקת מקבלת האר"י שהתפשטה בתודעה היהודית במאה השש־עשרה ושלפיה הגלות היא מרכיב אוניברסלי של הישות והיהודים הם מפעילי הגאולה אבל

זה החינוך. וראייה לכך, מי שמסתובב בקהילות היהודיות באירופה, רואה שיש פרופסורים לרפואה, חוקרים, אפילו שני פרסי נובל אחד לרפואה ואחד לפיזיקה שהם מרוקאים, אנשים שהגיעו לרמות גבוהות בכל תחומי החיים. בכל התחומים של הלימוד האקדמי ועוד ידם נטויה ושמים בוזגלו, אברג'ל, בן לולו, בן שימול כל ה"אבן" שאתה רוצה ועוד...

■ אני רוצה למקד לשיח האקדמי.

החלק הלא פשוט – חברתי וגם אקדמי – הוא הפגישה עם הפער שבין מה שקרה לעולים כאן, ומה שקרה למהגרים למקומות אחרים. נתנו את התג של "מזרחי" כדי לסמן "פרימיטיביות", וכך חרצו את גורלם ותקעו אותם מחוץ לחומה הבצורה של האקדמיה הישראלית.

■ אתה כמובן, מודע לכך שאתה טוען טענות קשות

כן, כן, אתן לך דוגמה אחת ואחידה. למה מי שהתמזל מזלו והגיע לצרפת שוויץ קנדה או ארה"ב עלה וטפס עד ראש הסולם האקדמי ומי שהרע מזלו ובא לכאן ישירות ממרוקו נתקע בתחתית הסולם? למה הסוציולוגים הישראלים שיש להם תשובה לכל דבר לא ענו לשאלה הזאת? ואיני מקבל את הטענה המזויפת שהאיכות האנושית שהגיעה לכאן שונה מזו שהגרה למקומות אחרים בעולם. אני ואלפים כמוני יצאנו מאותן שכונות ומאותם כפרים. אלא כאן היה בכוונה תחילה דיכוי מכוון. עיין העלבונות הקשים שיצאו מפיהם של קברניטי האומה במשך ההיסטוריה של המדינה... והצלקות עדיין לא הגלידו.

אני חושב, שהישראלים צריכים לדעת שהמודרנה היהודית לא התחילה עם מנדלסון, כפי שמלמדים בספרי ההיסטוריה אלא עם גירוש ספרד, ובמיוחד היום שוועדת ביטון שמונתה ע"י השר בנט צריכה להציע תיקונים בספרי הלימוד של משרד החינוך. אסביר את טענתי, שלושת האירועים המכוננים של המודרנה היהודית

על קדושת החילון

ראיון עם המסטרנטית המצטיינת עתליה עומר

מראיינת רחל פרליבטר

דברים בצורה לא מקובלת ביהדות. אז האם צריך להחביא דעות אילו או להתמודד איתן? גם אני לא מסכימה עם כל מה ששפינוזה אמר, במיוחד דבריו נגד היהדות אך חשוב שיהיו גם דעות שפחות נוח לנו איתן. המקום שאני מכוונת לחקור ביחס לשפינוזה הוא מקום יותר מתריס. היו תמיד כתות ביהדות שהדמיון ביניהם היה קלוש מאוד, אפילו את החגים לא חגגו באותו אופן אבל עדיין כולם היו יהודים, וגם היום קיימים זרמים שונים ביהדות. למישהו יש בעלות על האמת? עניין זה של זכות הדעה, המחשבה והדיבור הוא המקום שמשך אותי אליו. אני שגדלתי בבית חילוני לגמרי, ראיתי במשך הלימודים שלי כאן, שהרבה טועים לחשוב שחילוני פירושו אתאיסט וזו טעות מאוד נפוצה שנתקלתי בה בבר-

מכלל ישראל. כשקראתי את המאמר התיאולוגי-המדיני לראשונה, פשוט הרגשתי שמצאתי את מה שחיפשתי. הרגשתי שמישהו כתב וחשב כבר את מה שאני חושבת היום ואני מתכוונת בעיקר לדבריו על חופש המחשבה. זה רעיון שמרתק אותי. במהלך כל ההיסטוריה היו דברים נוראים שקרו בשם הדת ובשם האל, כאשר אנשים אומרים לך כיצד אתה צריך לחשוב.

לפיכך העניין שלך בשפינוזה הוא פילוסופי וגם תרבותי?

אני חוקרת את הדת מפן פילוסופי אבל לא רק: הדת הרי כה משפיעה על העולם ועל האנשים, היא שינתה היסטוריות וגרמה למלחמות. לפני כמה זמן ראיתי סרט באינטרנט של איזשהו רב שאמר על שפינוזה דברים איומים בגלל ביקורת המקרא שלו. למה בגלל דעותיו השונות אין לו אפילו מקום במחשבת ישראל? אמנם אמרו לי שהכל כבר נאמר על שפינוזה אבל אני גיליתי אותו עכשיו עם התשוקה שלי להכניסו להיות חלק בלתי נפרד מההגות היהודית כי הוא חשב וניתח

כסטודנטית חילונית, מה משך אותך ללמוד בבר-אילן?

הדברים שהתעניינתי בהם ושרציתי ללמוד קשורים לפילוסופיה וגם לדת. כל הנושא הדתי היה מאוד רחוק ממני. בתואר ראשון למדתי מנהל עסקים ועבדתי הרבה שנים בחברות היי-טק. הטריגר ללמוד מחשבת ישראל הייתה הופעה של אלטון ג'ון בתל-אביב. כשיצאתי היו שם אנשים שחילקו ספרים קטנים כחולים, מתברר שאלה היו מיסיונרים. כשקראתי את הברית החדשה לראשונה ראיתי שזה סוג של ספר היסטורי מתקופה מאוד קדומה והמפגש הזה הפעים אותי ופתח אצלי משהו. חוויה זו לקחה אותי לשנת אפס ומאוד הסתקרנתי מה קרה באותה תקופה, מה היתה הסיבה שבגללה נולדה מתוך היהדות דת חדשה וגם מה קרה בתוך היהדות עצמה. בחיים שלי, לא חשבתי שאבוא ללמוד פילוסופיה ובטח לא בבר-אילן. גדלתי אמנם כחילונית והיו המון דברים שהרגיזו אותי בכל מיני פסיקות של רבנים ודברים מהותיים של חיי היום-יום שבתור חילונית כעסתי עליהם, אבל מצד שני זה מאוד סיקרן אותי והבנתי שאני לא מספיק מכירה את המטריה ורציתי בעצמי ללמוד, לא דרך מישהו שיגיד לי או רבנים שהם לא אובייקטיביים. לשם כך בראילן נראתה לי הפלטפורמה הכי נכונה להיכנס לליבו של העניין הזה כי היא נחשבת כאוניברסיטה דתית. אז הרגשתי שכאן אני יכולה לבדוק ולחקור את נושא הדת באופן אובייקטיבי.

במה עוסקת התיזה שלך?

בחרתי את שפינוזה וכרגע אני מנסה לעלות שאלה האם הוא שייך למחשבת ישראל והאם הוא יכול להיות חלק מהפילוסופים במחשבת ישראל, הרי נידו אותו לא רק מהפילוסופיה היהודית אלא

פרס יוקרתי לחוקרים צעירים

ברכות לתלמידות המחלקה למחשבת ישראל רינה פיצ'ון ועתליה עומר לרגל זכייתן בפרס הצטיינות לתואר שני בסך של 10.000 ש"ח כל אחת בחסות קרן מ.ג. לוין לשנת תשע"ו

אילן. לפני כן לא ידעתי שככה חושבים על חילונים.

■ הסביר לנו קצת כיצד את חווה את החילוניות, אם לא כהיעדר אמונה?

בכלל לא. האמונה באלוהים מאוד חזקה וטבועה בי. אני גם מאוד גאה בזה שאני יהודייה ולא הייתי רוצה להיות משהו אחר. מבחינתי להיות יהודי זה קודם כל עניין של שייכות.

אולי את הדתיים זה מעליב אבל את החילונים זה לא מעליב. ואז הבנתי שאולי חושבים שאלה שמגדירים את עצמם כחילונים הם אתאיסטים אבל זה בכלל לא נכון. חילוני בא מהמילה חול, כביכול ההפך מרעיון הקודש. אני יודעת אם הדתיים מרגישים את עצמם קדושים אבל החילונים בטח לא מרגישים את עצמם לא קדושים או פחות קדושים.

לכאן אני שייכת כי נולדתי יהודייה וזה לא משנה אם אני שומרת מצוות. בבית הורי הייתה התנגדות גדולה לדתיות ושמירת המצוות אבל לא על האמונה. בתחילת לימודי כאן, מישהי שרצתה ליזום בית מדרש לחילונים ולדתיים כאן פנתה אלי וחשבתי שזה רעיון מאוד יפה, ואז היא אמרה לי שאולי לא כדאי להשתמש במושג "חילונים" כי זה מעליב. תהיתי את מי זה מעליב,

כומר גרמני מלמד את רש"י

ראיון עם פרופ' מיכאל פ. מאייר

האוניברסיטה האפיפיורית הגרגוריאנית ברומא, איטליה

מראיינת רחל פרליבטר

A German Priest Teaches Rashi

Interview with Prof. Michael P. Maier

Interviewer Rachel Verliebter

▪ *What made you so interested in improving the Jewish-Christian relations?*

As a child and in my youth I neither knew anything about Judaism, nor did I know anyone Jewish in person. It is only later that I found out that up until World War II, there had actually been Jews in my hometown Nussloch, near Heidelberg. However, the Jews either fled or were deported so that after the Holocaust there were no more Jews left in my hometown. My first encounter with Judaism was during my studies of theology in Freiburg. Later, when I came to Munich, I joined the Catholic Integrated Community, which was born in reaction to the horror of the Holocaust. In its aftermath, the group work of our community focused on broader moral and theological questions, such as: How could this happen in a country where almost everyone was Christian? What was wrong with the Church and with the form in which Christianity was practiced? How should we live to prevent this from happening again? The reflection of the community also led to the understanding that the Church had lost something; it no longer knew the Jews as its brothers and sisters. Over the years it has become apparent that the Church had lost the connection to the Old Testament and to the Jews. The Christians had lost their origin, they no longer knew where they had come from. Christians and the Church were highly individualistic and thus were not at all able to oppose the Nazi regime. By himself, the individual is too weak to resist.

Opposition requires a community. Early on in the history of this community, one of its members was a baptized Jew who brought us the Chassidic tales of Martin Buber and the Rosenzweig-Buber translation of the Bible which was used for lectures and hymns. Through this translation the community gained a new connection to the Bible, one that was alive. It wasn't a coincidence that all this occurred in Munich, the very place that used to be the epitome of Nazism in the past. The healing must occur at the place where the break occurred. It is in the very town where Nazism was conceived that something new had to emerge seeking to mend the world: Tikkun Olam. This healing somehow had to happen in Germany too. Twenty years ago a very meaningful exchange took place between our community and a group of about thirty Israelis from several religious and secular Kibbutzim. Many of the Kibbutzniks had fled Germany and wished to find out whether something had changed in the Germans' way of thinking. Moreover there was another concern that both communities had in common: My community is based on belief, whereas the Kibbutz was based on socialist ideology, however we were facing the same problems: What is the relationship between the Self and the community? How can the individual be free and yet be part of a community? In the past few years I have attempted to understand this relationship from a biblical perspective and it came to my notice that the prophets consider the *Geulah* to be inclusive of the

Jewish people as well of the *Goyim*. For this reason the cooperation seems so important to me.

▪ *Tell us about your experience with teaching Tanakh, the Hebrew Bible, at the University of the Pope in Rome.*

I did my PhD at the Gregoriana University and have been teaching there for the past 12 years. I must say that there's nothing more beautiful than being able to teach the Bible in Rome, the center of the Church. I teach the Hebrew Bible to people from all over the world who have decided to serve God, become priests or wish to join the clergy. Most of them are selected by

Michael P. Maier, priest and member of the Catholic Integrated Community, teaches Biblical Theology at the Pontifical Gregorian University in Rome and collaborates with the Chair for the Theology of the People of God at the Pontifical Lateran University. His new book: *Volkerwallfahrt Im Jesajabuch*, Berlin 2016.

Professor Michael P. Maier gave a talk for the Department of Jewish Thought Colloquium in Bar-Ilan University on 14 March, 2016, entitled "‘Nostra Aetate’ – The (unaccomplished) Revolution in Catholic Thinking about Judaism".

The present interview was held in German and translated into English.

the bishop in their country and sent to study in Rome. Therefore they are the most talented people from each country. In a classroom of 33 students the entire world is present: From the U.S. to Mexico, Brazil, Peru, Northern Europe (Italy, France, Germany, Poland), Africa (Nigeria, Tanzania), Lebanon, India and the Philippines. I have the opportunity to teach them *Tanakh* interpretation, and notice how important the biblical message and the story of Israel are for students from over 100 countries. I feel that Bible study offers the opportunity to feel unity within the cultural diversities. They all study the Hebrew Bible with a take home message for their local situation. In a way they all become students of the Prophets. As such, a Lebanese PhD student of mine, who has endured the civil war, is writing his dissertation about *Hester Panim*, the concealment of God's face in the book of Isaiah. He experiences the situation in his country as *Hester Panim* and asks why? Then he reaches a passage in Isaiah 54, 8: "In a little wrath I hid My face from thee for a moment; but with everlasting kindness will I have compassion on thee, saith the Lord thy Redeemer." The episode describes how God conceals his face but it is actually the sins of the people that cause this state of hiding. Another one of my students, who is a priest from Uganda, is working on the passage in Jeremiah where a black stranger named *Eved Melech* is the only one to recognize the prophet and save him from the cistern into which he was thrown during the occupation of Jerusalem. A student from the Ukraine, who has experienced the situation of the Orthodox Church under communism, is looking at false prophecy and at the ways prophets are manipulated by politicians in the book of Isaiah. These examples illustrate how essential the story of

← Israel is for the personal narrative

of people from such different backgrounds, allowing them to find answers for situations in their country.

▪ *How did you and Yaakov Kohler become friends?*

I met Yaakov Kohler in 2007 at Ben-Gurion University where I was taking a summer Ulpan for German speaking students. In the afternoon there were lectures in German and Yaakov Kohler gave two lectures about how rabbinic Judaism perceived Christianity. These perceptions were partly very negative – Christians being depicted as idolaters – and partly positive, since they were the ones to disseminate the Torah to the pagans. Knowing that I was a Catholic theologian, Yaakov expected me to argue against these depictions, and was quite surprised at my reaction, as I actually appreciated learning about Maimonides' critical objections to Christianity. This is how we got to know each other. Later Yaakov Kohler was invited to lecture in Rome. We discussed questions about the Bible and tradition, discovering many commonalities as well as some differences. To me he is an invaluable source for discovering Judaism. In our dialogue we try to understand and respect each other's ways, knowing and tolerating that the other's approach and way of being is a different one. From the standpoint of a genuine consciousness of otherness, the question is how may we have an exchange from the point of view of our traditions in order to understand what the Bible is essentially about? What is the story of God and his people? Over the years we noticed that we share a common disposition: The quest for truth, the right image of God, the relation between tradition and change, and we have come to feel

that two paths are drawing closer to each other.

▪ *You are one of the very few Christian theologians who are using Jewish exegetes like Rashi or Ibn Ezra in their work alongside Christian interpreters. Why are you doing this?*

In the past 2000 years the Church has predominantly interpreted the Bible against the Jewish people. Thereby it was justifying its doctrine and claimed that the "blindfolded" Jews did not understand anything. In the famous medieval Christian-Jewish polemics it was always clear from the outset that the Rabbi would lose the dispute which mainly served the purpose to justify one's doctrine and to oppose the other's belief. Ever since "Nostra Aetate" – the Declaration on the Relation of the Church with Non-Christian Religions – the Catholic Church has recognized the legitimacy of the Jewish interpretation of the Bible and has even been recommending its study to Christian exegetes. After this shift in the official position of the Church, Jewish exegesis is not only considered a legitimate interpretation per se but it is also perceived as offering important insights for Christians with regard to both the Old and the New Testament. Although this is a very important and good official statement, it certainly is not practiced enough. I looked for historical examples where Christian theologians actually knew and applied Jewish exegesis. I found two 13th and 14th century authors who both knew some Hebrew and were probably also acquainted with Rabbis on a more personal level. The Franciscan teacher Nicholas of Lyra used his knowledge to prove the truth of the Christian belief and the falsity of the Jewish

belief. Andreas von St. Viktor on the other hand refrained from projecting Christian doctrine onto the Old Testament, rather, more like Rashi, his glosses on Isaiah are literal readings taking into account Hebrew and Arabic meanings of Scripture. He often justifies the Jewish position and is therefore criticized by his peer for being too influenced by Jewish belief. I thereby wanted to show how such an exchange was functioning back then and also wished to encourage us today to hear the other side and try to learn from the dialogue.

- ***The view of Judaism on the side of the Catholic Church has changed substantially within the last 50 years. Recently the Church even renounced all missionary activity among Jews. Is there still something to improve in Jewish-Catholic relations?***

The relationship between Jews and Christians is considered to be a partnership and even a friendship. However friendship is possible only between persons, not between Christianity and Judaism as such. There is still a lot to be learned. One of the ways to do so is suggested by Avi Elqayam in his book *Adon Hashalom*: To get acquainted with the prayers of the other and also pray together. He does that regularly and so do I, when I attend Kabbalat Shabbat in the synagogue in Rome. I thereby enter the relation the other has to God. Some people think that this is not possible however I believe it is. If one wishes, it is indeed possible, it just requires a lot of time to understand what is happening during prayer, since Christian prayer is very different from Jewish prayer. I would like to add another point here. If we are really friends, then what makes a friendship? Friends go out to the restaurant, to the cinema

together; they enjoy having *kef*, fun, together. However the real friendship lies in their exchange of thoughts and most importantly in confiding their problems in each other. I believe that something similar could also grow between Jews and Christians: We could talk about the problems that we share. For example: What is the status of women? What is the relationship between religion and politics? Why is religion so often the source of dispute? How can we reach agreement? There are many common aspects in the challenges that we face, such as the battle about the Kotel. In the Catholic Church there is also a feminist movement displaying similar processes: Women fight for priesthood. Women should be able to be priests as well. It is not guaranteed that we could actually help each other, however just like in real life one isn't always able to provide practical advice but by listening to the other's problems a space is created that constitutes help. Judaism and Christianity have been compared to a twin birth. From the beginning there's a painful separation. Over the centuries Judaism and Christianity evolved by differentiation from each other. Each religion was defining itself negatively in opposition to the other. In the history of their common origin, from the second century onwards, each one has that which the other is lacking. Therefore I believe that it is about time that we discuss the unsolved problems. By the way this is also the least pleasant among people: It takes courage, the courage to face truth. It seems to me that the problems in Judaism and within the Church pave the way to a greater proximity. Even if each partner cannot solve his own problems, he can still help the other.

- ***How do you like Israel? How is it for a Catholic priest to***

study Hebrew at Bar-Ilan, as you do right now?

I love Israel. It is a wonderful country. I experience it as a land of fulfilled dreams. A land that has been occupied for hundreds of years, a scattered people and a language that was dead. The people, the land and the language have been resuscitated here. It seems almost normal, yet it really is one of history's greatest wonders that this land does at all exist. It is a real pleasure to see the young students who have given two to three years of their lives to help their country. It is remarkable how focused they are. The atmosphere is very lively but everything has a certain concentration. On campus, the impression one gets is not one of a laid-back student-life but that everyone knows exactly what they want. In the light of the current circumstances, this seems to be a happy generation. It is a precious opportunity to be able to experience that. Also, Bar-Ilan University is very special since it is a religious institution seeking to combine religiosity with the acquisition of worldly knowledge. How does it work that belief and religion are deepened while absorbing rational, mundane knowledge? And that these two realms even complete and enrich each other. In Catholicism these two wings – belief and rationality – were strongly advocated by Pope Benedict. In Yaakov Kohler's course on philosophy in the Talmud which I am attending, students seem to be discovering something deeper about their religion for the first time. By means of the mandatory lectures on Judaism adults may confront their belief with all their critical understanding and place it into the context of their lives. To be able to confront a rich tradition on the one hand, while thinking critically on the other hand is fantastic. Therefore I am very happy to be here.